

سلطنت پهلوی

از دل غفلت ها بیرون آمد

احسان طبری

جنبش دیگری که در عرض این جنبش ها روی داد، قیام کلنل محمد تقی خان پسیان در خراسان بود، همان قیامی که محمدرضا شاه در کتاب "مردان خود ساخته" در شرح حال پدرش بدان با دادن عنوان "فتنه ژاندارم ها" اهانت می کند. پسیان بمثابه افسر ژاندارم و نیز با تحصیلاتی که در آلمان (شهر لایپزیک) داشت، از آن میهن دوستانی بود که دچار پندار ژرمانوفیلی شده بود. وقتی در ۱۹۲۰ از آلمان به ایران آمد، بعنوان رئیس ژاندارم به خراسان اعزام شد. در آنجا با والی فاسد و دزد خراسان قوام السلطنه برادر عاقد قرارداد ۱۹۱۹ (وثوق الدوله) و با پشتیبانی او، کلنل پرایدکس سرکنسول مشهد و نیز با جمعی از ایلخانان عشایر تیموری، هزاره و بلوچ و غیره که مایه ناامنی خراسان بودند، وارد تناقض شدید شد. تظاهرات عوامفریبانه "رعد" و "برق" روزنامه های متعلق به سیدضیاء الدین علیه "اشراف پوسیده" این افسر شریف و احساساتی را بخود جلب کرده بود و وی، سید را اشتباها کسی می دانست که گویا می تواند در ایران تحول عمیق بوجود آورد. کودتای حوت ۱۲۹۹ سیدضیاء الدین و رضا خان و تشکیل کابینه سیدضیاء الدین که به توقیف گروهی از اشراف دست زد، او را سخت به شوق آورد و او نیز در خراسان دست به توقیف یکی از مظاهر بارز این اشراف فاسد یعنی قوام السلطنه زد و این مرد را به تهران فرستاد. ولی کابینه سید ضیاء و مداح قرار داد ۱۹۱۹ و پشتیبانی حکومت ضد انقلابی مساواتیست ها در باکو، که بقولی نقش "محلل" برای تحولات بعدی داشت، نمی توانست دیری دوام کند. قوام السلطنه اسیر دیروزی کلنل بلافاصله پس از سید، "رئیس الوزرا" و رضا خان وزیر جنگش شد و طبیعی است که اقدام فوریش عبارت بود از احضار کلنل. کلنل "تمرد" کرد و دست به مقاومت زد. تشکیل دسته فدائیان بنام "اردوی چریک کاوه" تحت نظر مآزر علیرضا خان شمشیر، مبارزه با ایلخان های امنیت شکن، ایجاد نیروی ضربتی "گروهان آهن"، تعمیر راه ها، اصلاح وضع مالی، مبارزه با احتکار از اقدامات پسیان بود. هم عناصر ملی در تهران (مانند مستوفی المالک و دیگران) و هم شاعران بنام عصر (مانند بهار، ایرج، عارف، فرخی یزدی، دهقان کرمانی (استاد بهمنیار) محسور شخصیت شریف و انسانی کلنل شدند. نفوذ او در میان مردم عمیق بود. ولی قوام موفق شد بدست نیروهای قزاق به فرماندهی حسین آقا خزاعی و با همکاری سرای ایلات گرد خراسان و با کمک تحریکات ماهرانه جاسوسان انگلیس بر کلنل غلبه کند. از طرف جمعی از یاران کلنل نیز به او خیانت شد. سر او را هم مانند سر کوچک خان بریدند. چنانکه گفتیم کلنل در محیط عمل خود جاذبه شخصی نیرومندی داشت. برخورد انسانی و متین او با مردم، اندیشه های مترقی و صداقت و شجاعت او، او را محبوب ساخته بود، منتها یک جنبش، علیه دشمنان محیل و قساوت پیشه ای مانند ارتجاع ایران و استعمارطلبان حامیش تنها به اتکاء جاذبه و حسن رفتار و یا قهرمانی رهبران پیش نمی رود. برای کلنل، علی رغم تحصیلات خوبی که داشت، درک روند های بغرنج اجتماعی، یافتن شیوه درست سازماندهی و استراتژی و تاکتیک درست کار، تحلیل صحیح وضع جهان و ایران، جلب توده های زحمتکش به مبارزه، دشوار بود و دشمن محیل و قسی و معلمان مجرب و مجهز آن توانستند بی دشواری چندان او را و سپس جمع بزرگی از یاران و انتقامجویان او را از سر راه خویش بردارند.

یک لحظه این فرض محال را ممکن شمردیم که نهضت های تقریباً همزمان شمال: نخست خیابانی، سپس کوچک خان (در مرحله دوم جنبش) آنگاه کلنل محمدتقی خان پسیان، همراه با

کمونیزم ها و دمکرات های تهران و شهرهای دیگر عناصر مترقی، **جبهه وسیع واحدی** با هدف های روشن و مشخص و قابل تحقق در شرایط روز ایجاد می کردند. در آن موقع امپریالیست های انگلیس که از جنگ اول جهانی و مداخله علیه انقلاب کبیر فرسوده شده و در اروپا گرفتار مسائل دشوار بودند، نمی توانستند در قبال این نیروی عظیم پایداری کنند. ارتجاع ایران نیز جرات آن را نمی یافت و نیروهای مسلح انقلابی به آسانی نیروهای ارتجاعی سردار سپه را از سر راه می روفتند، جاسوسان و دو رویان را افشاء می کردند، تهران را مانند دوران محمدعلیشاه آزاد می ساختند و در آنجا جمهوری ملی و دمکراتیک و مترقی ایران را بوجود می آوردند. ولی اجاق های جنبش از لحاظ زمانی و مکانی جدا جدا سوخت و جدا جدا خاموش شد و عناصر انقلابی و دمکراتیک در شهرها و بویژه در پایتخت پس از محرومیت از تکیه گاه های قیام، در محاصره سیاسی ارتجاع و امپریالیسم افتادند و نمی توانستند جز چند سالی بیشتر، بنحو از انحاء دست و پائی بزنند و روشن بود که قدرت استبدادی مدرنیزه ای که در حال شکل گرفتن است، همه مقاومت ها و مخالفت ها را سرکوب خواهد کرد و اراده طبقات حاکمه و امپریالیسم را بر کرسی خواهد نشاند. برای اینکار تنها زمان لازم بود.

دلیل عمده شکست این نهضت ها نامساعد بودن یک رشته عوامل عینی است (مانند عقب ماندگی اجتماعی و اقتصادی جامعه، تاثیر مخرب استعمار، ضعف و عدم تشکل توده ها، آمورفیسیم و بی شکلی قشرها و طبقات و فقدان مرزبندی بین آنها، تناسب قوای جهانی بسود امپریالیسم و ارتجاع و غیره). ولی عوامل ذهنی (تفرقه و تذبذب اصولی و اختلاف بین سران جنبش و رقابت مخرب بین آنها نیز در داخل یک سازمان واحد، راه دادن به حب و بغض و اغراض و محاسبات و انتقام جوئی ها و خود نمائی های شخصی و غیره) نیز نقش اندکی ایفا نکرده است. در شرایط امروزی که عامل عینی دمبدم به سود جنبش انقلابی بهبود می یابد، مسئله عامل ذهنی که متاسفانه سرسختی نشان می دهد، بیش از پیش کسب اهمیت می کند.

سرسختی عامل ذهنی و برخی مختصات منفی رایج خود به سیر پرتضاریس تاریخ خلق های خاورمیانه و بویژه ایران و فاجعه های مکرر و دیرینه درونی این تاریخ مانند دوام نظام فنودال و پاتریارکال و شیوه های ابتدائی تولید، دسپوتیسم (استبداد) شرقی و هجوم های مکرر از داخل و خارج و عدم ثبات اجتماعی و غیره، مربوط است. البته "پند و اندرز" نمی تواند برخی مشخصات ریشه دار روحی ما را که ثمره سده هاست بسرعت عوض کند ولی با کنترل توده ها، با مکانیسم کار جمعی، با بسط پراتیک انقلابی که خود سالم سازی و تمیز کننده است، می توان محیط های ثمربخش تری آفرید. علاوه بر این عوامل، طرح دائمی معایب اسلوب و شیوه کار انقلابی و انتقادی از ذهنی گری و روش فردی (در نقطه مقابل روش جمعی) و تصریح ضرورت احتراز از چپ روی و تفرقه جوئی و داشتن حساب های خصوصی و جاه طلبی و یا بکار بردن شیوه های مخرب وحدت شکن نیز بنوبه خود لازم و سودمند است. تردیدی نیست که ما بین عوامل عینی و ذهنی تاثیر متقابل دیالکتیکی وجود دارد و هر نسل تازه ای از انقلابیون با بسیج بهتری وارد میدان تاریخ خواهد شد، تا زمانی که بتواند سرانجام ضحاک ستم و امتیاز را از پشت کوهه زین به خواری فرو بکشد و فرو بمالد و زور و فریبش را باطل سازد.

سودمندی جنبش های شمال و جنوب ایران در آن بود که امپریالیست های انگلستان دانستند که آنها دیگر نمی توانند قرارداد منعقد با وثوق الدوله در ۱۹۱۹ را نگاه دارند، نمی توانند به سیاست سنتی تقویب تفرقه عشائیری در ایران ادامه دهند، نمی توانند در دورانی که یک همسایه با ایران بمثابه برابر حقوق عمل می کند، آنها رسم ننگین "کاپیتولاسیون" را بیش از این بر ایران تحمیل کنند، نمی توانند در کنار یک کشور بزرگ انقلابی، در جهانی دگرگون شده، ایران را به عقب ماندگی دیرینه محکوم شمرند، و در قبال فشار نیرومند و همگانی

مردم ایران که خواستار پیشرفت و نوسازی کشور بودند، مجبورند، ولو گامی چند واپس بنشینند. بقول ل. فیشر در کتاب "شوروی ها در امور جهانی" در محیط ایران آن موقع وجهه اتحاد شوروی با همان سرعت که وجهه انگلستان سقوط می کرد، در حال اعتلا بود. (world Affairs.t.I.P.433 the soviet in). در این شرایط نقشه های مختلفی در "دائونینگ استریت" محل وزارت خارجه انگلستان و در شعب اکتشافاتی وزارت جنگ این کشور و از طرف سازمان "اینتلجنس سرویس" با مشورت با غلامان ایرانی امپریالیسم انگلستان حتی با دربار احمد شاه مورد بررسی قرار گرفت. اجرای نقشه تازه با کودتای حوت ۱۲۹۹ بدست سید ضیاء الدین طباطبائی از عمال اینتلجنس سرویس که برای همین منظور سازمانی بنام "کمیته آهن" درست کرده بود، آغاز شد. درباره ارتباط سید با انگلیس ها مولف امریکائی لنچوسکی در کتاب نامبرده (روسیه و غرب در ایران- نیویورک- صفحه ۷۲) صریحا می نویسد: "سیدضیاء الدین مدیر روزنامه رعد در تماس نزدیک با میسیون انگلیسی بود". "کمیته آهن" سازمان مناسبی بود که بین سید ضیاء الدین و آن "خونتای" نظامی قزاق که از رضا خان سردار سپه حرف شنوی داشتند، پیوند ایجاد کند. سران ایرانی دیویزیون قزاق مدت ها بود بوسیله ژنرال باراتف و فن ائتر سفیر سابق روسیه (گویا به کمک ریپورتر جاسوس ثابت) Resident انگلیسی در تهران، به انگلستان معرفی شده بودند. ژنرال های انگلیسی دنسترویل و ایرونساید و ماله سن هر یک درباره رضا خان و گروهش نظر داده بودند. سران ژاندارم غالبا مانند **پسیان** و **لاهوئی** در اپوزیسیون بودند، لذا نمی توانستند مورد اعتماد قرار گیرند ولی سران قزاق سابقه غنی و جدی ضد خلقی داشتند و در میان این سران، رضا خان معروف به "شصت تیر" و "قلدر" از همه بنام تر بود. می گوئیم بنام تر و نمی گوئیم با شعورتر، زیرا رضا خان علی رغم هوش طبیعی، سواد اندکی داشت و **در میان افسران قزاق** افراد تحصیل کرده دیگری بودند که بعدها در دوران سلطنت پیوسته از غضب و حسد او می ترسیدند و از سخنان گزنده اش در امان نبودند. دسترسی به اسناد سری خاصی لازم است تا پیچ و خم این تصمیم گیری در نزد امپریالیست ها روشن شود. واقعیت آنست که سید ضیاء الدین سه ماه پس از کودتای ۱۲۹۹ (۱۹۲۰) که مهمترین وعده اش الغاء قرارداد ۱۹۱۹، یعنی الغاء قراردادی بود که بقول بالفور (حوادث اخیر در ایران - لندن، صفحه ۲۳۶) خود عملا ملغی بود، بوجود زائد بدل می گردد و مجبور به ترک ایران می شود، ولی رضا خان بعنوان وزیرجنگ در کابینه اول و دوم قوام السلطنه، کابینه اول مشیرالدوله، کابینه مستوفی الممالک، کابینه دوم مشیرالدوله باقی می ماند تا سرانجام به مقام "حضرت اشرف ریاست وزراء" می رسد و سپس با راندن احمدشاه از دالان جمهوری می گذرد و به سلطنت دست می یابد.

از تشکیل کابینه سید ضیاء الدین (۵ مارس ۱۹۲۱) تا تشکیل نخستین کابینه دوران سلطنت رضا شاه (یعنی کابینه ذکاء الملک فروغی در ۱۹ دسامبر ۱۹۲۵)، مدت چهار سال رضا خان راه پرپیچ و خم یک عروج دشوار را طی می کند و مقاومت سلسله قاجار و طرفدارانش و نیز مخالفان استقرار دیکتاتوری جدید را در مجلس و مطبوعات و احزاب گام بگام در هم می شکند. و س. هاز مولف امریکائی در کتاب "ایران" صریحا تاکید می کند: "نیازی به اثبات این نکته نیست که انگلیس ها در لشکرکشی به تهران و در پیش کشیدن رضا خان دخالت داشته اند." (S. Haas, Iran, p.142 W.). پس از این آشنائی سریع با حوادث دو دهه اول قرن بیستم، اینک ما کاملا در آستانه وقایعی قرار گرفته ایم که بتاریخ اعتلاء و سلطنت و سقوط رضا شاه مربوط است. این دوران مهمی از تاریخ معاصر ایران است، زیرا طی آن، چنانکه یکبار دیگر نیز گفتیم، روبنا و زیربنای جامعه نوین سرمایه داری در خطوط کلی خود در ایران پدیدار می گردد و دیکتاتوری رضا شاه مجبور می شود بخشی از وصایای انقلاب

سرکوب شده را بشکلی که برای وی و طبقات حامی و پشتیبانان استعماریش قابل تحمل باشد، عملی نماید.

کتابخانه